

кваплячися на їх мудрість. Інтересні тут теплі вирази на адресу братчиків — «которых як с памяти выгнати» автор не може «за твердость<sup>1</sup> духа любовного», так і ім спасення і всякого спасенного добра, як собі самому зичить. Сі приязні почуття висловлені в самому титулі:

Христілюбивому братству лвовському и прочимъ братьямъ единомудрымъ и единоплеменнымъ, купно же и всемъ православнымъ христіаномъ Малоє Русси: в санѣхъ и достоинствахъ различно преимушимъ, богатымъ и убогимъ, княземъ и паномъ и простымъ, духовнымъ и свѣцкимъ, и еликимъ до зрака очесъ сіє писаніє приникнуть,— Іоаннъ Русинъ реченно Вишенский, скитствуя въ Святѣй Горѣ, от Христа Спаса спасенія алчеть и вседушно молить<sup>1</sup> (л 218).

Власне як доказ приязного настрою автора до всіх тих, з котрими він був завівся на Україні, сей короткий лист, як я вище сказав, нам головно й інтересний.

**Другий збірник творів і «Мисленне позорище» Вишенського.** Не вибравшись в другу подорож на Україну, Вишенський, як десять літ тому, знов захотів промовити до свого громадянства «хартією». Може бути, що й досвід останньої гостини на Україні переконав його, що в літературних відносинах він має більше щастя, ніж в особистих. Так чи інак, він задумує вислати на Україну нову збірку своїх писань. Її основою мав бути «Краткословний Одвіт» Скарзі, де було розібрано три перші розділи його книги і дві гадки його передмови. Продовжуючи сі критичні уваги, Вишенський постановив обговорити ще дві тези книги Скарги: про нужденний стан слов'янської церкви, від котрої греки затаїли науку і всякі освітні засоби,— і про шасливий стан римської церкви, в котрій під папською владою всюди фундується науки і школи. Се була ідея, що, очевидно, особливо живо захопила Вишенського, від його конфлікту з львівськими «народонаставниками»: Що мусять православні протиставити спокусам латинської школи й науки? якою має бути православна школа й наука, щоб вона не служила тільки першою ступінню до «доскональших басень» латинських — як се він закидав львів'янам у листі до Домнікі. Роздумуючи на сю тему, він, окрім властивої відповіді на тези Скарги, написав ще три невеличкі твори: один у формі послання до христіян Малої Росії, другий — се «жартовна притча про унію», як її назвав сам автор, третій — диспут «мудрого латинника з глупим Русином», названий автором «Зачапкою» (зачіпкою), і се «зачіпка» в тіснішій розумінні, тимчасом як у ширшій — вся ся полемічна збірка статті

<sup>1</sup> Тут у ркп ще слово «извланія», що Голубев справив на «изліанія».

проти Скарги і пояснення з приводу їх являються також одною «зачапкою мудрого латинника з глупим Русиним», як її назвав автор.

Крім того, до сього свого другого трактату проти Скарги автор написав окрему передмову, де він ще раз викладає те, що вже раз оповів у передмові до «Краткословного Одвіту»: які обставини привели його до виступу проти Скарги, і то такого припізненого. Се здавалось би зайвим, поскільки сей другий трактат ішов до одної збірки з першим; досить було б переставити першу передмову наперед, та й тільки. Коли ж сі дві передмови виступають в одній збірці, се робить враження неприємної старечої балакучості — повторювання того самого по кілька разів. Се повинен був відчувати і сам автор, і треба прийняти одне з двох: або він рахував два комплекси статей, згрупованих коло першого і другого трактату проти Скарги («Одвіт» і «Зачапку»), настільки самостійними і зовсім механічно зв'язаними, що вважав за краще, щоб кожний мав свою окрему інформативну передмову; або — може бути, що тільки в одному з пізніших збірників сі два комплекси були сполучені разом і заокруглені додатком інструкції «о чину прочитання сего писання», що містилася вже в «Терміні».

Правдоподібнішим мені здається все-таки, що, об'єднав разом обидва трактати, сам Вишенський і дав на початку спільне послання до земляків, а на кінці повторив інструкції читачам, написані для «Терміні». А пішов сей збірник з супровідним листом до князя Вишневецького так, як він міститься (перед «Зачапкою») в одинокій досі звісній копії збірника колекції купця Царського (потім гр. Уварових, а тепер Московського Історичного Музею). В такому вигляді він становив певний pendant до першого збірника («Терміні про лжу»): менший обсягом, він містив також комплекс приблизно десятка статей різного змісту: два трактати проти книги Скарги (а, властиво, три — бо полеміка з передмовою Скарги становить окрему цілість), дві передмови до них, «Зачапку», притчу про унію і слово до читача (луцькі спомини) в «Краткословнім Одвіті», лист до кн. Вишневецького, послання до земляків і поучення «о чину прочитання» на кінці<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup>Видаючи окремі невидані твори Вишенського з збірника Царського в Архиве Ю З Р. I. VII, пок. Голубев чомусь надрукував лист до Вишневецького під спільним заголовком з «Позорищем Мысленным» (с. 37) як його передмову. Тим часом у збірнику Царського порядок статей такий: лист до Львівського братства, лист до Домнікі, до Йова, лист до Вишневецького, «Зачапка», «Краткословний Одвіт», чин прочитання, «Обличеніє диявола», писання до кн. Василя, з «Порадою», «До всіх в лядській зем-

Час, коли сей збірник був споряджений, можна означити тільки приблизно. Не тільки як покійник згадується Балабан, що помер р. 1607, але не було вже і старого Василя-Костянтина Острозького, коли присвятити його, як найбільшому стовпові православ'я, прийшлося Мих. Вишневецькому, котрому в 1610 р. присвятив свій «Тренос» Смотрицький. Василь-Костянтин помер у лютім 1608 р. Отже, збірник закінчено не раніш осені або й зими 1608—9 р., коли можна було зміркувати, до кого звернутися з ним по смерті Острозького. Але не дуже й пізніш сього часу, бо коли вмер владика перемисьльський Копистинський на початку 1610 р. і на його місце, в місяці червні, прийняв від Потія священня новий владика Крупецький, Вишенський уже не міг хвалити перемисьльської кафедри як твердині православ'я так, як хвалить у листі до Вишневецького. Отже, приблизно 1609 р. — се час закінчення другого збірника.

лі), «До єпископів» і, нарешті, — «Позорище Мысленное» (див вище) Ясно, що нема ніякої підстави вважати лист до кн Вишневецького передмовою до «Позорища» Тим часом пок Франко пішов за Голубевим, вважаючи лист до Вишневецького «дедікацією» йому «Позорища» (с. 406), хоча сам у порівняльній таблиці творів Вишенського — як вони розміщені в трьох збірниках — поставив лист до Вишневецького перед «Зачапкою» (с. 66), а, аналізуючи зміст листа, правильно здогадується, що з сим листом Вишенський посилає не одно «Позорище», «а може й зовсім не єго, а мабуть якого більшого збірника творів» (с. 408). Се дійсно так, і тут можна б думати натроє, виходячи від збірника Царського й різних спостережень над змістом писань або Вишенський з листом до Вишневецького посилав останній комплекс писань, викликаних полемикою з Скаргою, себто — «Зачапку» в широкому значенні, або обидва комплекси — «Зачапку» і «Краткослов. Одвіт», себто збірник приблизно такий, як я отсе зазначив, або взагалі всі свої твори Я вважаю рішуче правдоподібнішим друге, бо сама «Зачапка» замала, а все — забагато, коли судити з змісту листа. А втім, може, ближчі досліди над рукописами, досі майже не роблені, щось додадуть до в'яснення сього питання!

В кожнім разі треба рахуватися з збірним характером сей другої серії писань. Пок Франко спустив се з ока і тому висловився, що «і під зглядом форми і розкладу ричи «Зачапка» належить до творів найбільше хаотичних і строкатих, видно, що автор писав єї наскоро, не добре обдумавши цілість» (с. 323). При тім певну роль, здається, відіграло місце титулу В рукопису Царського, і так само у виданні Голубева, титул «Зачапки» читається два рази на початку, як загальний проспект цілого комплексу питань, і потім вдруге — як заголовок діалогу, до котрого він дійсно безпосередньо належить. Припускаючи, що сам Вишенський ужив сього титулу двічі — раз як загальний, і в ширшій значенні, для цілого комплексу, а другий раз у вузьчій — для самого тільки діалогу, — треба рахуватися з тим, що в першій разі се заголовок певного збірника. Перший збірник Вишенського, «Терміна», коли його трактувати як цілість, теж досить «строкатий». Конструктивність і плановість не в характері Вишенського Комплексу «Христофора» («Зачапки») теж не дуже суцільний і плановий з б і р н і к його писань, як і перший, але всі писання треба розглядати й оцінювати кожне зокрема, як і самостійний твір, коли хотіти виробити собі відповідний погляд на них.

Перейдемо тепер по ряду включені сюди писання:

А, *До кн. Вишневецького*. Короткий листок настільки інтересний з різних поглядів, що я наведу його в цілості:

Честъ честнѣйшему первѣйшая от всѣх в прочитанію сего писанія да будеть!

Тебѣ христілюбивый, благочестивый, правовѣрный и православный<sup>1</sup> христіанине, господине княже Михаиле Вишневецький, сего писанія до разсудновнимателнаго прочитанія посылаю!

Таже одержавши вѣсть, и если<sup>2</sup> благоволеніе твое (правду себѣ на (по)дпору<sup>3</sup> доброго сумнѣнія в непорочной нашей вѣрѣ изобразивши, или приславши) — да идетъ до Львова

В прилучивших же ся Російского<sup>4</sup> краю обывателей стретения (от нашей вѣры православных прагнучих покрепити добраго сумнѣнія) — да не боронит ся

От Львова<sup>5</sup> же — вѣсть паки о сем почерпши, — да идет в Подгорскую сторону

Обвѣстивши ся же всѣм православно-имен(ит)ым рода шляхецкаго людемъ да устрянетъ сіе писаніе все изображенное елико посылает ся<sup>6</sup>, при церкви премышской!

Сія иматъ похвалу — то есть церков премышская — въ Мало (глаголемой) Роси в захованію вѣры непорочности — от всѣхъ прочихъ честнѣйшую Не бо помаза ся духом латыномудрія ниже обесчести ся ересю. Но в красоте апостольской проповѣди неподозрено стоить

Тѣм же всему сему писанію у церкви премышской остати ся изволяю. И сам<sup>7</sup> же (аще Христос изволит) оной даровати ся прагну Аминь.

З літературного боку цікава ся проба висловити у високім, величнім і гіднім слов'янським стилі свій, так би сказати, — літературний заповіт. Вислів дійсно досить величавий і лапідарний, але не дуже прозорий. Автор віддає Вишневецькому як столпові православія честь першого прочитання його збірника. Добре його вистудіювавши на підпору свого переконання в правдивості православної віри, нехай перешле львівському братству — для міщанства значить, а не відмовляють нехай і православним шляхтичам користуватися з нього — котрі матимуть okazji («в прилучивших ся»). З Львова нехай перешлють на рідне Вишенському Підгір'я і після того, як він тут обійде всіх, хто цікавитиметься його творами, нехай зложать сей збірник при Перемишльській кафедрі. Вишенський славить її за непохитність у православ'ї і заявляє бажання — коли йому доведеться вернутись на Україну, віддати їй останок своїх сил і життя<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> В друк упушено

<sup>2</sup> В друк додано: будеть

<sup>3</sup> В ркп надпору, приймаю поправку Голубева

<sup>4</sup> Ркп: воевсенсково, друк во всемъ томъ

<sup>5</sup> Ркп: Львови

<sup>6</sup> Ркп посылаяйся

<sup>7</sup> В друк: самой

<sup>8</sup> Інтерпретуючи так посланіє, я в кількох пунктах розминаюся з інтерпретацією Франка. Деякі з них я вже вказав вище — щодо датування і

Характеристично, що такий демократ, як Вишенський, все-таки віддає тут себе і свої писання під протекторат останків православного магнатства і шляхти. Очевидно, його пером водить надія, що Вишневецький, який проявив себе щедрим меценатом в інших випадках, захоче видрукувати його писання. Його, мабуть, має він передусім на увазі, коли далі в притчі про унію розвиває перед земляками план видання «Соборника» — енциклопедії християнського знання, і пропонує їм для сього діла свої послуги — очевидно, з тою надією, що втім «соборнику» знайшли б місце його писання. Він пропонує для сього діла, як побачимо зараз, організувати складку. Але я думаю, Вишенському було відомо, як тяжко йшли такі складки, і в дійсності він покладав надії на панів-меценатів, — у данім випадку на Вишневецького.

Все се ми сподівались би знайти в писанні до земляків (Б), котрим розпочинається збірка. Нагорі титул: Сіє писаніє зоветься: Зачапка мудраго латынника з глупымъ Русиномъ в диспутацію, а попросту глаголющи в гаданіє или бесѣду», далі короткий зміст полеміки з Скаргою: на ті дві тези його — про науку грецьку і науку римську, і псевдонім автора. «Христофоръ инокъ Русинъ, во святѣй Афонстѣй горѣ странствуя» — дублет до «Феодула», першого трактату проти Скарги. І знов той же епіграф, що там: Буди же слово ваше: ей ей ні ні .» По сім посланіє, — але зміст його вичерпується засвідченням з боку Вишенського гарячого почуття до рідної землі і народу, котрого не можуть заглушити ніякі аскетичні виречення всяких сьогосвітніх зв'язків. Передусім у самим звороті:

Благочестивым и православным христіяном Малоє Росіи братъству лвовскому и виленскому, таже всѣмъ подгорскимъ обывателемъ гражданомъ (мищанам — на першм місці) и началствующимъ в своихъ державахъ рода шляхецкого (шляхті — державцям і поміщикам) и повсюду обще: Покутю<sup>1</sup> и Волюню и идже правовѣрныхъ гласѣ именуєт ся духовнымъ и свѣцкимъ всякого сану, чину и преложенства<sup>2</sup> — иноком,

зв'язку сього листа з «Позорищем» Далі, слово «вѣсть», кілька разів повторене в листі, Франко толкував як заголовок другої збірки — так як «Терміна» було назвою першої (с 49). Я думаю, що для сього нема підстави, й «одержати або почерпнути вѣсть» значить тільки ж, що й «извѣстити ся»: на б р а т и п е р е к о н а н н я — уважно прочитавши книгу Кінцеві слова «даровати ся прагну» Франко розумів так, що Вишенський «призначає для церкви перемишської не тільки всі оригінали своїх листів, але і свое тіло по смерті» Я думаю, що се був би доволі нескромний акт для такого аскета вважати своє тіло якоюсь цінністю (котру церква казала б перевезти з Афону чи що?). Слова Вишенського я розумію так, що він хотів би видати себе ще живого сій церкві, коли б «Христос ізволив» йому вернуться на Україну

<sup>1</sup> Ркп. покуту, друк. ло куту

<sup>2</sup> Ркп: предложенства.

священствующимъ, простымъ. Подгорского гнѣзда и персти плодородіемъ сый, грѣшнѣйшій инокъ отъ всѣхъ челоуѣкъ, вашей милости о Господѣ радовати ся (по телесному движенію) и спастися (по душевному прагненію) усердно <sup>1</sup> жаеетъ и Господа спасителя молитъ (л 241).

Далі оправданія з такої згадки про своє підгірське походження і прив'язання: високохарактеристична апологія патріотизму, чи любові до батьківщини, з суворо-аскетично-го становища:

Аще бо и възбраняеть и запрещаеть духъ яже по страсти пріязнь и усвоене еже къ дружеству внѣшнему (які-небудь світові прив'язання) не совлекшему ся ветхости страстное — изшедшему в тризнице борбы началъ и властей духовъ воздушныхъ миродержателя тмы вѣка сего (монахові, котрий вийшов на боротьбу — тризнице — з злими духами).

Обаче азъ не возмогохъ претерпѣти страдбы ревности — любве внутрь палимыя юже ко вашему благочестію за спасеніе имамъ, — во еже не посѣтити вас симъ братомъ (странствовавшимъ здѣ и паки отходящимъ къ вамъ) словомъ свойства, благочестія, правовѣрія (аби не переказати кілька слівъ приязні — і побожного поученія).

Не пускаючися в хитру діалектику, котрої не вчився, він хоче дати землякамъ кілька поучень «від простоти».

Аще бо и въ художествѣ риторского наказанія и ремесла є л л и н о или латино-мудрыхъ во причастиі общенія нѣсмъ былъ или навыкъ что от хитродіалектическихъ силогизмъ — тѣмъ же и ни мудрованія хитрословного къ вамъ ко удивленію начертати могу или тшу ся. Но от простоты и нашего языка словянского еже аще глаголю, вѣщаю и мудрствую. Ведый се извѣстно, яко яже сила духа не в художествѣ внѣшняго <sup>2</sup> наказанія и философского постиженія обрѣтаетъ ся, но вѣрою смиренномудрія подвижно внимательному дѣлателью заповѣдей Христовыхъ (тому, хто в подвигу сповняе заповіді Хр) вѣдати и разумѣти полѣзная и спасительная даруетъ ся (л 242—3).

Хоче переконати земляків, що їм зовсім не треба бентежитися тим, що різні «миролюбці і роскошниці світу сього», з-поміж духовних і світських, «лакомлять ся яко на пироги на нѣкую латинскую унѣю». Тому нема що дивуватися, вважаючи на якість тих духовних і ті непобожні дороги, котримі вони, ті духовні, добули свої посади:

Словесныхъ пастыревъ никакоже обрѣсти нѣсть — точно по бруху и самолюбію <sup>3</sup> на столъ власти <sup>4</sup> еврейски — мытом, и дѣрою — злодѣйски, и черезъ плотъ разбойнически вздравшихъ ся и столъ начальства церковного мучительски оседлавшихъ <sup>5</sup> видѣти єсть . (246).

<sup>1</sup> Ркп : и усердно

<sup>2</sup> Ркп вышняго.

<sup>3</sup> Ркп . самолюб ю

<sup>4</sup> Друк власти, ркп власти.

<sup>5</sup> Ркп оседлавших ся.

Чтожь за пожиток с тых пастырей без-христа-приходных <sup>1</sup> и владущих, коли не имьют силы ничтоже добро ниже за свое спасение сотворити ниже о прочихъ спасению промыслити?

І на підкріплення духу і розвеселення земляків приходить Вишенському на думку — розповісти їм про унію «под притчею жартовного обычая» — в стилі Герасима Смотрицького та інших сучасних сатириків.

Бо тежь нас Скарга в своїх аеро-вымыслных книжкахъ укориль, иж <sup>2</sup> мы — Русь — словенскаго языка не разумьемъ. Что либо послушаеть, с тых речей о унії к вамъ выображенной <sup>3</sup>, — если правду глаголетъ, яко бы мы своего словенскаго языка не знати и нерозумѣти мѣли <sup>4</sup> (л. 247).

Зазначу, що списує він сю жартовну притчу й простою мовою (в нашій копії вона, як звичайно, місцями послов'янена, я, наскільки се можливо, стараюсь вернути оригінальні вирази). Насамперед жартом слов'янщить слово «унія» в «юная» і починає.

**В.** Начало о унії и притча жъ о вѣрѣ —

По словенскому языку называется «юная», молодая Прето я вась, православныхъ <sup>5</sup> перестерегаю и навпоминаю <sup>6</sup>, абы есте пилне и вседушне от тоє молодое стерегли и не <sup>7</sup> лакомили на ню! Хотяже заправды она ест яко молода будучи, образом красна и чюдна, разумомъ хитра и мудра обычаемъ, вельми оздобнѣ убрана и всѣми способы на любовь свою притягнути миролюбную мысль уготована. Предся вы не лакомте ся на тую молодую вѣру, иже держите ся старые вѣры! Хотя же ест образом шпетна й нельпа; разумом глупа и не хитра, обычаем проста, ветха, не убрана и ни мало не позорна, а наветь и брыдка <sup>8</sup>, — еднако жъ я вам ражу тоє старое и шпетное вѣры держати, а от юной стеречи ся!

А тоє чем и для чего? Для того — причину вам скоротивши рѣчь скажу. Иж <sup>9</sup> ест юная вѣра шаленая и непостоянная, хотя же красно на прелесть лакомыхъ утворена. Иж <sup>9</sup>, разумѣйте, от стихий мира и челоуѣческаго мудрования и вынальзку <sup>10</sup> вымышлена. Старая паки вѣра хотя же ест шпетна, не позорна, але досыть нам на том вѣдати, коли ест статечна <sup>11</sup>, грунтовна, неподвижна и от Христа фундатора основанна (248)

Предо теды <sup>12</sup> не лакомте ся — вамъ православнымъ мовлю <sup>13</sup>, — и не ревнуйте и не прагните от юной ни единыя корысти албо ползы за спасение в совѣтахъ духовнаго разума искати. Когда же за правду вѣдаемъ, иж <sup>2</sup>

<sup>1</sup> Ркп безхристоприходныхъ

<sup>2</sup> Ркп : иже

<sup>3</sup> Тут дещо у Гол пропущено, — воно й справди не зовсім у порядку.

<sup>4</sup> Ркп имѣли

<sup>5</sup> У Гол додано ще христіанъ

<sup>6</sup> Ркп навоспоминаю

<sup>7</sup> Ркп . на

<sup>8</sup> Ркп бритка

<sup>9</sup> Ркп иже

<sup>10</sup> Винаходу

<sup>11</sup> Ркп станечна

<sup>12</sup> Ркп Притомъ тогда, друк престо

<sup>13</sup> Ркп : глаголю.

его, юная не маеть<sup>1</sup> хотя ж<sup>2</sup> она от простоты правовѣрія и тѣснаго пути евангельскаго, от матере — от старыя вѣры отторгши ся и на широкий гостинець вѣка сего (роскоши насытити ся прагнуци) выскочивши хитрует, мудрует, бует, хвалит ся, возносит ся, скачетъ и играет<sup>1</sup>

Тому ничему от юныя дѣмому, правовѣрныи, не дивуйте ся Таковъ бо есть и законъ своевольный с-под ярма тѣснаго и крестоноснаго и прискорбнаго житія и<sup>3</sup> пути вѣдущаго во живот вѣчный выламавши ся и выскочивши буети, шалѣти, бѣсовати ся Бо тежъ и наставниковъ бѣсомудренныхъ воздушныхъ, поднебесныхъ духовъ тая юная и шаленая маеть<sup>1</sup>, и ними правима ѿ обладана есть, теды<sup>4</sup>, творить яко хочеть<sup>5</sup> Вы жъ, правовѣрныи, свое спасеніе в старой и благочестивой вѣрѣ добрыми дѣлы и побожным животом будуйте (Побожне, досить шаблонне закінчення в слов'янській мові, пропускаю).

По сій притчі автор дає свое поучення в сій дражливій справі (Г), що його займала останні роки: яка має бути православна школа і наука в протиставленні погибельній, диявольській науці латинській Се маленький трактатець, на одну друковану сторінку (л. 250):

По семь по простотѣ нашего благочестія вѣры, боячи ся, жебы есте дѣти свои хитростію и ересію латинскою не отрули<sup>6</sup> и не поморили, залецаю вам православным правовѣрною школу, и пораду даю, чого ся учити имѣють, штобы<sup>7</sup> дѣти ваши спасли (ся) и по вас благочестіе задержали, и христанство своей вѣры не стратили

В первыхъ ключь, или грецкую или словенскую грамматику (роз. буквар) да учат

По грамматичъ же во мѣсто лживое диалектики<sup>8</sup> (з бѣлого черное, а з черного бѣлое претворятя учащее) тогда<sup>9</sup> учать богомолѣбного и праведнословесного часословца

Во мѣсто хитрорѣчныхъ силогизмъ и велерѣчивое реторики — тогда учать богоугодно-молѣбный псалтырь

Въ мѣсто философи — надворное<sup>10</sup> и по воздуху мысль разумную скитати ся зиждущее — тогда учать плачивый и смиреномудривый охтайкъ, а по нашему церковнаго благочестія догматы — осмогласникъ

Таже конечное и богоугодное преспяніе<sup>11</sup> в разумъ — дѣльное богословіе, тогда учат святую евангельскую и апостольскую проповѣдь, с толкованіемъ простымъ, а не хитрымъ не слухи (рѣчь упрямудривши токмо<sup>12</sup>), чесати словомъ проповѣдным<sup>13</sup>, але<sup>14</sup> силу Духа святого влагати в слышащихъ сердца (Тут провѣщання Павла, як то люди «от простой истины слухи отвратятъ», і пояснення: «Еже наша Русь пострада и отступленіемъ от вѣры

<sup>1</sup> Ркп имѣеть

<sup>2</sup> Ркп · хотя то

<sup>3</sup> Ркп и, друк на

<sup>4</sup> Ркп тогдаже

<sup>5</sup> Ркп хочеть

<sup>6</sup> Ркп : отравили

<sup>7</sup> Ркп : чтобы

<sup>8</sup> Ркп диалектиты

<sup>9</sup> В ркп тогда бо

<sup>10</sup> В ркп надворнѣ

<sup>11</sup> Ркп : предспяніе

<sup>12</sup> Надавши можливо мудрый видъ словам

<sup>13</sup> Тут знов випад проти «казнодѣв», як вище.

<sup>14</sup> Ркп : или



лакомячи ся на поганского красномовного Аристотеля и на вавилонскіе страсти музыки» I по сім Къ своимъ ученическимъ, слѣдъ проходити хотящимъ<sup>1</sup> что да учать, поки возвращаю ся).

Таже во евангельской проповѣди мысль напасши, и до прочихъ книгъ богословію тезоименитыхъ<sup>2</sup> касай ся, и всяко писаніе богодухновенное проходи — которое мысль отъ благочестивое вѣры не розвращаетъ, але и овшемъ<sup>3</sup> — смиренномудрию учить

А если бы хотѣл, возлюбленный любомудрче, и надворное мудрости хитрость увѣдати, не возбраняет ся у нашихъ, в церкви мѣсто имеющихъ, то есть в Соломоновыхъ Притчахъ, Премудрости, Екклесіастъ, Сираху, и прочихъ старозаконныхъ сьновно-образныхъ<sup>4</sup> и к истиннь посылающихъ с пророческими предвозгласи, и тамъ, любимый брате, поглумися и забавляй, тоцю до поганскихъ учителей и до латинское хитрослов(но)е лжи не ходи,— бо вѣру згубиш!

По сім відігритім рецепті Скорини<sup>5</sup> Вишенський в гарній формі дає програму задуманої православної енциклопедії; заповідає для неї для вжитку в школі свої писання і нібито посилає разом з сим:

Д. А иж<sup>6</sup> з сего краю. горы, пустыни, чаши, былія, травы цвѣтнорастущаго зеля,— не имѣхъ вамъ что другое подарку послати, только умысливъ и азъ от своеє простоты, и глупства словянского языка, православное вѣры<sup>7</sup> три словесные цвѣточки, которыхъ за великую любовь, юже к вашему благочестію имам, вашей милости посылаю Ся же цвѣточки за приклад или образ учеником (навыкнути, ревновати и прагнути за спасение добродѣтель хотящимъ) зъло потребные

Первый цвѣточокъ<sup>8</sup> Древо зовомое разумное, философія, не поганского учителя Аристотеля, але<sup>9</sup> православныхъ, Петра и Павла.

Другій цвѣточокъ Церковцу, в которой о учтивости оное писмом коротко изображено есть

Третій цвѣточокъ Маленькую пѣсенку церковную, которой зрозумѣвше<sup>10</sup> богорозумную мысль, от сладости николи же пѣти не престанеѣхъ.

Тые цвѣточки, прошува съ, от мене завдячне приметъ, и сами воню зъльною<sup>11</sup> от них себе облагоухайте, и дѣти свои запаху насладити ся принудьте,— да всѣ чувства ваши благочестіємъ пахнуть — Господи даруй, аминь!

За тым порадую вам, православным, даю. поревнуйте по своей благочестивой и православной вѣрѣ, а найбільше по своемъ спасенні, жебы бѣгъ живота (вѣка сего в забавѣ) ходатай вамъ былъ спасенію, а не погибели. Збудуйте одну книгу, з друку выданьемъ. Которая есть первое: огорода благочестію, заступаючи всякій благочестивый помыслъ, абы не выходилъ отвнуръ православные мысли на дворѣ за огороду самоимънною думою,

<sup>1</sup> Ркп : хотящихъ

<sup>2</sup> До богословія приналежнихъ

<sup>3</sup> Ркп овсемъ.

<sup>4</sup> Що як тинь(сѣнь) дають образъ будучихъ, новозавѣтнихъ подій і дають про нихъ «предвозгласія» пророків

<sup>5</sup> Див вище

<sup>6</sup> Ркп : иже

<sup>7</sup> Три джерела відповідають трьомъ «цвѣточкамъ».

<sup>8</sup> Ркп тут і далі цвѣточик

<sup>9</sup> Ркп или

<sup>10</sup> Ркп зразумѣвше

<sup>11</sup> Ркп дѣльною.

гдѣ звѣрь ереси живеть и слабоумныхъ на свою прелесть восхищаеть и пожираеть

Вторая сила и мощъ тое книги покров мир и <sup>1</sup> тишину всякую зверху от троицнаго божества дарующъ, абы воздушныхъ духовъ розумъ лживый (по власти князя тмы вѣка сего) благочестиваго помысла не омрачивъ от православные вѣры не отвлекъ и от живота Бога службы до мертвого вѣку сему угрожающаго не отлучилъ своєю бурною хмарою, дождевиднымъ пролитиемъ мечтательного мнимонія, нападающаго квалтомъ <sup>2</sup> не на правовѣрно основанный умъ который коли с тое вѣдомостю <sup>3</sup> остережешъ, того всего не постраждеть

Той же книзь имя быти имѣет соборникъ, то естъ зобраные всѣ таемници невѣдомые разныхъ часовъ альбо справованые, (альбо) реченые от Христа Спасителя или ученикъ его — святыхъ апостолъ или святыхъ богоносныхъ отецъ Толк и разум о всем порядку церкве православные до всего цѣлого року в словѣхъ раздѣленныхъ (обходячи круг годишный) на едно злучити <sup>4</sup> надлежитъ И будет книга Соборник, надъ которую нѣсть потребнѣйшее в нашей церкви, и без нее якоже <sup>5</sup> глава без очей ничтоже видѣти или вѣдати не можем — Коли придетъ святого день <sup>6</sup>, альбо честь праздника? что за таемници албо потѣхи в себѣ имѣеть? <sup>7</sup> Початок же той книзь от мытаря и фарисея до всѣхъ святыхъ недѣльными ступенями наукъ тягнетъ А до тое штуки 12 праздниковъ господскихъ и богородичны с выборнѣйшими святыми заучити потреба по типуку — которые бдѣние имѣють

Отож если схочете, и ревнуете о том совѣтъ, дайте нам глас, и поможемъ вам своимъ трудомъ на тое дѣло А если не хочете, творѣте ж и спасайте ся яко знаете. болшей до вас справы не имамы!

А если бы есте рекли кто коштъ тотъ на тое подоймет, когда же убогимъ, или единому не вомѣстно — На тое вамъ отповѣм добрый способ еврейского разума общій слог <sup>8</sup> в карвань! Кто вдовица нищетою — двѣ лепте, шелюгъ, полгроша А кто довольнѣйшій или панъ — золотый, десять, а наветъ и сто за общую ползу и за свое спасение Ничтоже бо дорожшее нѣтъ отъ душа, и в то бы тое дѣло быти могло <sup>9</sup>.

Кінець кінцем ся організація складки на видання, може, найбільш интересне в сім проекті! Се прояв нового життя: громадського, міщанського, виробленого в умовах міського життя, призвичаєного орудувати збірними коштами колективу. Самий же проект видання «Соборника» був настільки малоактуальний, що, мабуть, так і не збудив у нікім більшого інтересу, і з ним пропали «цвіточки» Вишенського. В сім збірнику писань, що ми тепер маємо, їх нема; досить правдоподібно здогадуються, що вишенаведені слова Вишенського, властиво, треба розуміти як обіцянку чи намір прислати ті «цвіточки», для проектованого збірника, і як той план відклику не знайшов, то він тих цвіточків і не написав.

<sup>1</sup> Ркп: и миръ

<sup>2</sup> Ркп. квалтовъ.

<sup>3</sup> Ркп. вѣдомосту.

<sup>4</sup> Ркп.. злутити.

<sup>5</sup> Ркп: яже

<sup>6</sup> Ркп. дня

<sup>7</sup> В друк. пропушено.

<sup>8</sup> Складку.

<sup>9</sup> Ркп. л. 251-4, Голубев с. 74—5.

По сім наступає сама та «Зацадка мудрого латинника з глупим Русиним в дискусію, или попросту рекши: в гаданіє или бесѣду»<sup>2</sup>. Починається вона доволі дотепно, з темпераментом, імітуючи бундючного польського диспу-танта:

Е. Мудрого латинника вопрос. «Прежде — для чего глупы и нерозумни есте небожента Русинцы, иж<sup>3</sup> не хочете до нас приступити, жебы есмы были одно — где есть зродло<sup>4</sup> разуму и науки, чего вы не имѣте?» Глупого Русина отвѣт «Для того, ласкавый и мудрый латинниче, есмо глупы, бо есмо апостола Павла ученицы Тот бовѣм нас тоє глупости научилъ, абы смы были дѣти<sup>5</sup> научивъ». Который самъ когда з мирского старозаконного ревнивого и сварливого разуму вызув ся<sup>6</sup> заразъ учинив ся глупымъ по разсужденію мудрости свѣта сего» і т д

Наступає стільки разів повторене у Вишенського проти-ставлення правовірної простоти лживій мудрості поганських учителів: Аристотеля й інших, і по сім мудрий латинник уже питання не поновляє, — «конець зацапць и отвѣту мудраго з глупымъ»<sup>7</sup>. У автора не знайшлося енергії розвинути далі сю тему в справжній діалог, хоч би так, як свого часу він зробив се в апології чернецтва, і він по сім переходить до відповіді Скарзі, — а насамперед дає передмову-пояснення.

Ж. Тут небезітересне оправдання автора, чому він так спізнився з своєю відповіддю і не прочитав книги Скарги своєчасно<sup>8</sup>. Пояснює, що він тоді проходив свій «подвигъ», а Григорій Синаїт, звисний учитель аскетизму, котрого ми вже згадували з цього боку, наказує «на подвиг изшедшему» стеретися всякого читання: не тільки еретичних писань, але і православні книги облишити, — й читати тільки «Ісусову молитву» і спиняти в собі всякі помисли.

Бо не до чужихъ плетокъ челоуѣку забава и опыть, коли в своемъ дому бѣда ся дѣеть Такъ же и убогому иноку не до прѣня еретического упражненіе, коли бѣси помислы перевертають, и тѣло на похоти грѣхолюбные розжигаютъ. Але до своєї бѣды тогда мыслная забава (л. 262).

Се єдиний в тім роді образок аскетичного погляду, дано-го аскетом же, вірним прихильником сеї доктрини, — даний

<sup>1</sup> Ркп. с

<sup>2</sup> Заголовок у ркп тут на л. 254 повторений вдруге.

<sup>3</sup> Ркп. иже

<sup>4</sup> Жерело

<sup>5</sup> Ркп. быти, в друк пропущено

<sup>6</sup> Ркп. вызув я

<sup>7</sup> В ркп.: «загадць» і «отвѣтъ» л. 258, Гол с 79.

<sup>8</sup> «Бо есми еє ажъ до сего часу не читалъ» (л. 261 — с 81). Сі слова, очевидно, треба розуміти так, що Вишенський не прочитав книги Скарги, як вона вийшла першим разом, 1577 р., — бо тоді він дійсно починав свій аскетичний подвиг, а не в 1590-х роках (друге видання), — коли він уже пройшов свою «пробу».

в побутових рисах, а не в тій формі поучення і пропаганди, як ми звичайно його стрічаємо.

На самій полемі з Скаргою, що йде далі дебаті про папський примат, обороні слов'янської мови, критиці латинської церковної науки, — не буду ширше спинятись. Єсть тут чимало з православного становища влучного, навіть дотепного, але неглибокого, і без того вогню безпосереднього почуття, що давніше надавав красоту і неглибоким гадкам автора. Вишенський, напр, влучно підносить тут, що латинники вимагають не стільки віри в Христа, скільки віри в папу, і книга Скарги написана в славу папи, а не Христа. В доказ спасенності слов'янської церкви вказує на велику силу святих — «в Великій Росії» і в Києві, а латинській науці закидає, що вона виховує не побожність, а зарозумілість і пиху:

Того николи же, Скарго<sup>1</sup>, показати не можешъ, абы (з) школы латинское и науки смиренный и нищий духом<sup>2</sup> выйти имъ, только все оной блаженной<sup>3</sup> наукъ сопротивници — горды, величавы, пишны, надуты, пружно<sup>4</sup> (и) славолубцы, хелпливы<sup>5</sup>, велеръчивы, самохвальны, фарисеи<sup>6</sup> возносливы, лжелубцы, клеветницы, правдоненавистницы, потварнцы, всѣх укорители, а себе за лучших разумьющи

Попушай<sup>7</sup> только себе<sup>8</sup>, Скарго, — ты еси первый ученик школы латинской — не вси ли<sup>9</sup> плоды тые гнилые<sup>10</sup> и погibelны въчною смердяще в тебѣ гнѣздо имъють<sup>11</sup> Божіе во всѣхъ<sup>11</sup> оболжилъ<sup>12</sup> и потопилъ<sup>13</sup>, а себе сколь тълмъ выславилъ! Над правдою лжи сидѣти и владѣти усудилъ и декретовалъ!

Проклятая то таковая, пекельного зродла науки, школа! Которая ни единого ученика на спасеніе до царства небеснаго годнымъ быти не породит и не научитъ, але<sup>14</sup> всѣхъ студентовъ своихъ в погibelь въчную посылаетъ!

Што ми хвалишъ, Скарго, латинскаго костела школы, коли в ней неть учителя Христа ани Петра ани Павла и прочихъ учениковъ Христовыхъ за спасеніе учащихъ, але блазнители, поганцы, Аристотели, з другими волхвы и еретики, Оригены и другіе тому подобные начальствуютъ и всѣмъ костеломъ латинскимъ радяють и владють<sup>2</sup>

<sup>1</sup> В ркп тут і нижче скорого

<sup>2</sup> В ркп тут «насець», може — богоносець<sup>2</sup> (у Гол нема)

<sup>3</sup> Себто Христовій і апостольській

<sup>4</sup> Порожньо

<sup>5</sup> Хвальки (польське)

<sup>6</sup> Ркп фарикъ

<sup>7</sup> Ркп попушай

<sup>8</sup> Ркп тут і нижче себѣ

<sup>9</sup> Ркп на воили, Гол. пропустив.

<sup>10</sup> Ркп: гнилье

<sup>11</sup> Ркп с всѣхъ, Гол совсѣмъ

<sup>12</sup> Ркп оболжилъ

<sup>13</sup> Очевидно, пол *obeŕzi* і *poterŕi*

<sup>14</sup> Ркп тут и нижче. или

Тое, Скарго, и дурный бы в писмъ, а в правдъ кохаючий ся и не зма-  
менный<sup>1</sup> еще от прелести вѣка сего разсудити могль, иж як<sup>2</sup> щастье кос-  
тела латинского — пекло, такъ и школы и науки его — пропасть и погибель  
вѣчная<sup>3</sup>.

Все те, больше-менше, чули сьмо вже в попередніх пи-  
саннях,— тильки в нових варіаціях сих гадок відчувається  
стареча втома й ослаблення

Можливо, що се відчував і сам Вишенський, що його по-  
лемика не робить сильного, переконуючого враження,— що  
йй бракує того нерва, який так сильно бився в раніших пи-  
саннях, і се почуття продиктувало йому кінцевий зворот:  
«Къ прочитателю сего писанія» Він просить свого читача не  
піддаватись невірі або «мнѣнію», прочитавши се писання: не  
підозрювати, що в авторові говорить ворожнеча проти «роду  
латинського», або «помисл». Ні, його устами промовляє сама  
божа образа, заподіяна Скаргою в його книжці<sup>4</sup>,— що він  
у ній «Русь потупилъ и яко отступниковъ от костела Латын-  
ского во муку осудилъ»:

Вѣруй, любимый прочитателю! Если Скарга и всякій латынского рода  
человѣкъ до русской вѣры и науки правдивой не приступитъ за добро а за  
добродѣтель,— вѣдай, иж в геену огня вѣчнаго отидеть От которого не вы-  
пургует ся<sup>5</sup> во вѣки

От которого всѣхъ обще: и Русь в православии стоящих и Латыну зна-  
менитыхъ,— Христе Боже заховати рачь Аминь<sup>6</sup>.

Отая стареча втома ставить другий збірник Вишенського  
загалом значно нижче від першого Не тильки що в сім  
другім збірнику ми знаходимо мало нового з ідеологічного  
погляду: переважно се ті гадки, котрі ми чули в «Посланії  
до всіх в Малий Росії», «Пораді», писані до кн. Василя і до  
утеклих епископів. Але й виклад їх не підіймається вже до  
колишньої сили і високого пафосу, котрий нас чарував там.  
Розуміється, коли б ми не мали першого збірника зовсім, то і  
з другим Вишенський зостався б для нас найбільшим пись-  
менником своєї доби Але коли ми можемо порівняти сі пи-  
сання з писаннями 1590-х рр., то можемо сконстатувати, що  
в писаннях 1600-х рр. літературний хист його не сягає верхів  
попередньої творчості. А розходження з своїм громадян-  
ством, так глибоко відчуте під час стріч на Україні, безсум-

<sup>1</sup> Ркп ізънемамены.

<sup>2</sup> Ркп иже какъ

<sup>3</sup> А 292—3, Гол 102

<sup>4</sup> «Самая кривда божая» Голубев означив сей вираз знаком запитан-  
ня, припускаючи тут помилку Але в таким розумінні «кривди, заподіяної  
Богови», сей вираз не має в собі нічого неймовірного

<sup>5</sup> Натяк на римське purgatorium — чистилище.

<sup>6</sup> А 302—3.

ївно; відбилось і на внутрішній силі переконання в його поглядах і його полеміці,— навіть коли вона зверталась проти латинства або еретиків-протестантів Занадто часто мусив Вишенський відчувати, що його полемічні докори й аргументи могли бути ними обернені на адресу «нових руських філософів», «книгочників і народонаставників», що стояли на чолі українського руху і від котрих Вишенський кінець кінцем таки не міг цілком відмахнутись. Бо хто ж зостався б тоді? Купка таких аскетів, як він сам? Небезпеку такого поставлення справи він мусив сам відчувати — хоч так багато в тім русі було йому не під думь.

Кілька літ після спорядження свого другого збірника він виступив проти тих нових течій, розвиваючи деякі гадки, більш побіжно кинені в листі до Домнікії, в обороні пустинного життя. Але зробив се в такій обидній для своєї наукової репутації формі, що ще ясніший дав доказ старчого увядання.

Просторий титул zarazом подає і зміст сього писання.

Списане зовет ся Позорище<sup>1</sup> Мысленное, составленное от инока, в пещеръ горъ съдящаго и себѣ внимающаго, (преподобнаго и блаженнаго отца киръ Іоанна Вишенскаго от Святыя Афонскія горы с власной рукописи его переписанна)<sup>2</sup>, на хулу в прилозьхъ толку апостольскаго в книжцѣ о священствѣ Златоустого выдрукованной, — якобы Златоусты(й) взбранял инокамъ изъ града в горы отбѣгати. Але певне<sup>3</sup> сам перекладач<sup>4</sup> от себе то написавъ и под титуломъ Златоустого подметъ або поклепъ на блаженнаго сотворивъ. Если то слушне учинилъ — до истинны басни<sup>5</sup> прикладати и на свѣтъ важити ся выдавати, разсуждайте разсужденію сподобльш(и) є ся!

Як бачимо, оригінальний титул, даний Вишенським, підпав переробці переписувача, що додав авторові ті побожні епітети, згадав про переписання, і вступні слова «списане зовет ся», можливо, походять від нього<sup>6</sup>.

Потім наступає поклик:

Придите, стецѣте ся на сіє мыслное и словесное позорище, а найбольшей<sup>7</sup> предобрьйшей иноческій чны! Васъ бо ради на осторогу позорище сіє словесное составихомъ. Да не увязнет кто в прелести сего безпользнаго свѣту, въ еже из града не<sup>8</sup> избѣгати и в мирѣ в страстьхъ равно с мирскими погубити».

<sup>1</sup> Видовище

<sup>2</sup> Досі написане кінноваром

<sup>3</sup> Ркп. или паки, так справляє Голубев

<sup>4</sup> Ркп. тут і нижче перекладач

<sup>5</sup> Ркп. васнѣ

<sup>6</sup> Тому, мабуть, Голубев у своїм виданні відкинув сі слова, своїм звичаєм не зазначивши, як воно в рукопису

<sup>7</sup> Ркп. наибольшей

<sup>8</sup> Ркп. иси, на «не» правильно поправив Голубев.

Отже, як бачимо, приводом послужило, що в «Книзі о священствѣ», виданій львівським братством у 1614 р., Вишенський знайшов слова, котрими засуджувалися ті, що «лишаючи городи», «тікають в гори»<sup>1</sup>, інакше сказавши, — власне, те «пустинне житіє», котре він ціле життя проповідував як найвищу і, властиво, єдину гідну форму християнського життя. Можливо, що в тім відчув він той сам докір, що колись висловив йому пан Юрко, міг навіть підозрювати, що се на нього власне і вложено сі слова. Бо не більше, не менше, як закинув перекладчикам, що вони своєвільно додали сі слова! Але на переконання не пошукав ні грецького оригіналу, ні слов'янського перекладу сього поучення, тільки став доводити, що Златоуст не міг сього сказати, бо в інших місцях хвалить тих, які для подвигу кидають світові вигоди, а далі починає цитувати інших отців, що хвалили пустинне житіє: Василя Великого, Григорія Богослова, Івана Синаїта (Ліствичника), Ісаака Сіріянина і новіших проповідників аскетизму: Симеона нового богослова и Григорія Синаїта (пор. вище). На видавців же і перекладчиків львівської книги обрушується різкими і грубими докорами, називаючи їх «баснословцями», «бабськими богословцями», «домолежнями», «коханками плотолюбніми» і под.:

В прилозѣхъ толку апостольскаго барзо хулу на Златоустого — перекладач писма — а наипаче жь і покльпъ наложилъ и Златоустого бесѣду золотую калом помазавъ — сего чинити не умѣлъ, а власнѣ<sup>2</sup> якъ бабскій богословцъ неосторожнѣ учинивъ, яко приповѣдають<sup>3</sup> простые люди: «вари(в)ши — мовить — и пролив» (л. 520 — с 38).

Се все переносить він загалом на «руських філософів»:

Сего<sup>4</sup> уже наши рускіе философи, не имѣючи мѣста на отвѣтъ, гдѣ бы повѣрнути ся, и свою срамоту покрыть — хулы на бѣгльцовъ в горы, — паки скочать до латынскихъ мниховъ на оборону, и оными бѣгльцемъ гор(с)-ким очи будутъ бости<sup>5</sup> и укоряти тымъ способомъ<sup>6</sup>, яко лытынскіе мниховъ

<sup>1</sup> Я наведу в свободнім перекладі се досить тяжко постилізоване місце, з 6 поучення з приводу Павлового послання до коринфян, процитоване Вишенським: «Ми стали зовсім немощні і прив'язались до нинішнього життя, і коли знайдеться хтось, що має якийсь слід старої побожності, то сей кидає городи і торжища і, замість жити з людьми і справляти їх обичаї, — тікає в гори. І коли хто питає його, пощо він відлучається від світу, то дістає відповідь зовсім неоправдану: тікаю, каже, аби не загубити себе і не притупити своїх добрих прикмет (добродетелів). А наскільки ж то краще себе притупити і позискати (для спасення) інших, ніж з висоти гір дивитися на те, як загибає братія!»

<sup>2</sup> Ркп: власнѣ так власнѣ

<sup>3</sup> Ркп: проповѣдають.

<sup>4</sup> У вид. Голубева додано «От сего».

<sup>5</sup> Бодати

<sup>6</sup> Ркп: спасовомъ.

дома во отечествахъ с своими ся знаходять, яко с ними <sup>1</sup> в общени чело-  
вѣческомъ пребываютъ, яко своихъ ползуютъ, яко учатъ, яко костель свой  
боронять, яко в сварахъ вѣры посполитость <sup>2</sup> заступають

На то вам коротко отповѣмъ,— и от искуса глаголю, а не от самофал-  
ки за единого в горахъ и пещерахъ съдѣшаго руского инока тысячу домо-  
лѣжныхъ и в палатахъ <sup>3</sup> упокоюющихъ ся миролюбцевъ, мясоедовъ, рос-  
кошныхъ мниховъ латынскихъ не промѣнили бымъ! А о чем не промѣнилъ  
бы им, широко не ведерѣчимъ, только вкратцѣ явимъ бо не суть духовные  
поклонници Отцеви, и т д (л 532, с 45—6)

Таким чином справа оборони монастирського аскетизму знов фатальним чином сходила на обвинувачення нового українського руху, що він збивається на латинські взірці! Поза монастирем та ще хіба церковним богослужінням Вишенський фактично не може вказати нічого, на чім могло б опертися православне життя, щоб бути православним, а не зрадою і занпащенням правовірної традиції! Хто живе дома, їсть м'ясо, бере участь у громадським житті, заробкує — він уже властиво не має уділу в християнським житті безпосередньо, тільки мусить через заступство якогось ченця-аскета через його молитви вкупуватися у вічне життя. Се були просто самовбивчі висновки, до котрих доводив аскетичний ригоризм Вишенського, і сей останній бій, заданий ним під прапорами відновителів аскетизму XIV віку, проречисто виявив його нежиттєздатність. Православна реакція, піднята його іменем, мусила бути програна. Незважаючи на підтримку мас, вона скраховала кільканадцять літ пізніше дорешти, і в тій нервовості, з котрою Вишенський виступив у своїм писанні проти доволі, на око, легкого докору на адресу пустинництва,— в його відкликах до «предобрійшого иночеського чину», щоб він не дав себе збаламутити такими покликуннями на авторитет великого учителя,— ясно відчуваються передчуття сього краху.

Вишенський м і г відчувати, що в конфлікті з українським відродженням не зможе витримати сей аскетичний ідеал, у котрім він шукав виходу з сучасної кризи, пережитої ним разом з усім поколінням. Він випустив останній алярм. Після «Позорища» не знаємо ніяких писань, і можливо, що таки їх і не було. Великий проповідник аскетизму замовк і відійшов після сього так тихо, що українське громадянство, загрузене в боротьбі за існування, навіть не почуло його відходу. Ми не знаємо ні часу, ні обставин смерті Вишенського.

Франко, спустивши його в море на сонячнім промені, сим яскравим образом (запозиченим з Конрадової поеми про

<sup>1</sup> Ркп.: нимъ.

<sup>2</sup> Громадянство; цікавий термін!

<sup>3</sup> Ркп.: полатахъ.



Гуттена) закрив порожнечу, яка наступає в сім місці в житті і діяльності великого поета-аскета.

**Послання Львівського братства до братства Новоко-  
стянтинівського.** Приблизно з того ж самого часу, як Ви-  
шенський ладив свою другу збірку, протиставляючи «новій  
руській філософії» аскетичну догму індивідуального сам-  
мовдосконалення,— ми маємо нарешті виклад сеї «руської  
філософії»: громадського братського християнства. Не такий  
він всесторонній, повний і глибокий, розуміється, як ми б ба-  
жали, але все ж таки се повніша, ніж все, що ми мали досі,  
сума братської ідеології. Виложена вона з не дуже важного  
приводу і не блискучою з літературного погляду рукою —  
але все-таки незвичайно интересна своїм змістом. Та і з літе-  
ратурного становища, як твір рядового письменника тої до-  
би, вона не позбавлена значення.

Се просторий лист-інструкція, додана до братського уста-  
ву, що його Львівське братство уділяло братчикам міста Но-  
вокостянтинова, на їх гаряче прохання, для організації но-  
вого братства, що там фундувалося. Писання се стало  
звісним чверть віку тому — опубліковане А. С Криловським  
у збірці актів Львівської Ставропігії<sup>1</sup>, але якимось не звер-  
нуло на себе уваги і не було оцінене дослідниками ні з стано-  
вища культурно-історичного, ні з літературного. Правда, що  
доволі непереглядний спосіб видання утрудняв орієнтацію в  
сім творі. Сім разом мушу віддати йому належне.

Як я сказав, привід сьому творові дали міщани містечка  
Новокостянтинова (на Бузі нижче Літичева), недавно  
фундованого звісним нам князем Олександром Острозьким,  
воєводою волинським, одиноким сином старого Василя-Ко-  
стянтина, що зостався вірним православної вірі і був надією  
і потіхою православних до своєї передчасної смерті (при  
кінці 1603 року), що викликала такий крик жалю і розпуки  
серед них<sup>2</sup>. Можна думати, що, фундуючи місто в перших  
1600-х роках (привілей на магдебургію видано 1600-го ро-  
ку), молодий князь зробив дещо і для місцевого церковного  
й просвітнього життя і се «дещо» трималося і після його  
смерті та виявилось в отсім бажанні новокостянтинівських  
міщан фундувати у себе братство за статутами Львівської  
Ставропігії. З її листа, писаного в березні 1609 р.<sup>3</sup>, дізнає-

<sup>1</sup> Архивъ Юго-Зап. Россіи ч. I т. XI, 1904, ст. 305—339

<sup>2</sup> Див. нижче

<sup>3</sup> Дату 25 березня 1609 р. має «чин братства», пересланий, очевидно,  
разом з сїм листом і виданий в додатках до праці Криловського Львовское  
Ставропигіальное братство с. 38, сам лист записаний в братській книзі  
без дати.